

ENCICLOPEDIA DE FILOSOFIE POLITICĂ
(1970 – PREZENT)

**ZBIGNIEW BRZEZINSKI, „MARELE EȘEC.
NAȘTEREA ȘI MOARTEA COMUNISMULUI
ÎN SECOLUL AL XX-LEA“**

CONSTANTIN NICA*

Abstract. *This article examines in detail the book of Polish-American political scientist Zbigniew Brzezinski, The Great Failure. Birth and Death of Communism in the Twentieth Century, especially revealing the acuity of the investigation, the descriptive-explanatory and the normative and predictive force of the arguments about the emergence, evolution and the inevitable collapse of this political system that dominated a large part of mankind during the last century.*

Keywords: *communism, capitalism, „real socialism“, dictatorship, democracy, reforms, historical failure.*

I

Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul al XX-lea – carte alcătuită din 24 de capitole, grupate tematic în 6 părți – surprinde cu deosebită criza sistemului comunist din anii '80 ai secolului trecut, reflectată de decăderea ireversibilă a „socialismului real“, proces istoric ce dezmințea concludent doctrina marxistă, revizuită substanțial de V.I. Lenin și de către alți lideri comuniști. Criza s-a adâncit și accelerat sub influența competiției mondiale pentru dezvoltare, pentru tehnologii ultraperformante, a luptei dintre Est și Vest pentru supremație în lume. Această competiție a opus „modelul liberal“, promovat și apărut de Occident, și „modelul sovietic“, etatist de organizare socială, bazat pe colectivism și planificare. Cartea lui Brzezinski – o analiză lucidă a stării și perspectivelor comunismului din U.R.S.S. și din Europa Centrală – exprimă cu vigoare și claritate îndelungată dezbateri și apriga controversă dintre sistemul socialist și sistemul occidental, întemeiat pe pluralism politic, social, economic, deci pe libertatea individuală și pe libertățile comunităților, valori supreme și intangibile, nenegociabile, cultivate cu precădere în societățile moderne.

* Cercetător Științific I dr. la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale.

II

Zbigniew (Zbigniev) Kazimierz Brzezinski, născut la Varșovia în anul 1928, a emigrat în preajma celui de-al doilea război mondial, împreună cu familia, în Canada, apoi în S.U.A., unde a urmat studiile universitare, doctorale și specializările academice. Cetățean american din anul 1958, el și-a dedicat cariera universitar-academică dezvoltării naturii și trăsăturilor totalitare ale sistemelor politice de factură sovietică, de esență bolșevico-stalinistă, precum și evoluțiilor sistemului mondial contemporan, ce s-a aflat circa patru decade sub amprenta competiției dintre cele două superputeri postbelice, S.U.A. și U.R.S.S. Anticomunismul său – structurat mai ales ca antisovietism, alimentat de antirusismul specific naționalismului polonez – își găsește unele explicații și în calitatea sa strict umană, aceea de ginere al lui Eduard Benes, fostul președinte al Cehoslovaciei.

Zbigniew Brzezinski a devenit – la scurt timp după ce sistemul comunist a fost implantat în Europa – *specialist de renume în analiza socialismului ca sistem social, sistem politic, sistem economic, ideologie*, calitate dobândită prin elaborarea tezei de doctorat despre *specificul și manifestările sistemului politico-social din Uniunea Sovietică de la origini și până în debutul anilor '50*. Autoritatea incontestabilă de *teoretician al totalitarismului de stânga* i-a fost confirmată și consolidată de numirea sa ca *director al Institutului de Cercetare asupra Problemelor Comunismului* și de obținerea titlului de *profesor de științe politice la Columbia University* din New York. În anii '60, '70, '80, '90, precum și după anul 2000, avea să își lărgască domeniile de interes științific, consacrându-se și ca *specialist în geostrategie și probleme de securitate*, devenind – alături de Henry Kissinger și Helmuth Sonnenfeld, de Samuel P. Huntington, poate, Francis Fukuyama – *unul dintre marii teoreticieni americani în strategie globală*. Aceste preocupări științifice i-au asigurat statutul de profesor de politică externă a S.U.A. la John Hopkins University, Baltimore.

Recunoașterea meritelor sale din domeniile academic și universitar s-a reflectat și în atragerea sa ca expert în importante instituții din sistemul decizional al S.U.A., ca de pildă: membru al Consiliului de Planificare Politică din Departamentul de Stat (1966-1968); consilier politic al lui Hubert Humphrey, când acesta a candidat pentru funcția de președinte al S.U.A. (în anul 1968); consilier politic pe probleme de securitate națională al președintelui Jimmy (James Earl) Carter (în campania electorală din anul 1976 și apoi, pe durata mandatului acestuia, de la 20 ianuarie 1977 până la 20 ianuarie 1981); copreședinte al Consiliului Securității Naționale sub Administrația George Bush, președinte a cărei realegere avea să o susțină în anul 1988; consilier de politică externă al președintelui Barack Obama (2007, 2008-2012, 2012 – prezent). Din aceste poziții – publice și academice – Zbigniew Brzezinski s-a situat începând din cursul anului 1976 – deci la scurt timp după adoptarea Actului final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, de la 1 august 1975 – printre *cei dintâi și cei mai fermi promotori ai reactivării teoriei politice a drepturilor omului*. Calitățile sale de strateg vizionar s-au reflectat și se regăsesc în astfel de inițiative: încurajarea mișcărilor disidente din Europa Centrală, zonă pe care a privit-o ca

pe o anexă a Uniunii Sovietice; contracararea rolului U.R.S.S. în sistemul internațional prin finanțarea de către America a mujahedinilor în Afganistan; argumentarea combaterii sistematice și neîntrerupte a terorismului politico-militar din orice zonă a lumii; pledoarii cu privire la intervenții ale NATO în țări cu sisteme dictatoriale, care sfidau/sfidează dreptul la viață al popoarelor afectate; expunerea teoriei privind necesitatea descurajării/contracării politicii aventuriste a Rusiei, sub conducerea lui Vladimir Putin, asumată extrem de vizibil mai ales după anii 2013-2014.

Zbigniew Brzezinski – în semn de recunoaștere a autorității sale științifice – este membru în consilii de redacție ale unor reviste de prestigiu, în consilii de coordonare a unor programe științifice și participă ca expert în programe de cercetare. De asemenea, el deține și calitatea de cofondator al Comisiei Trilaterale (1973) – alături de David Rockefeller și de alte personalități de prestigiu –, comisie în cadrul căreia a activat în primii ani de existență ai acesteia (1973-1976) ca director.

III

Lucrarea *Marele eșec* include contribuții ale autorului realizate atât în cursul anilor '80, ce merg până în vara anului 1988, cât și în anii '50 -'60. Astfel, ea reflectă investigații desfășurate aproape în întreaga existență a comunismului, în varianta lui originală, sovietică, și în principalele variante est-europene ale acestuia. Cartea îmbină analize meticuloase, la zi, asupra sistemului comunist, cu o serie de constatări și concluzii asupra problemei, pe care autorul le inserase deja în volumul *The Sovietic Bloc: Unity and Conflict* (1967).

Valoarea și semnificația cărții depășesc granițele Statelor Unite, unde ea a fost concepută, ca și pe cele ale spațiului geopolitic euroasiatic, zonă pe care acest autor meticulos o supune atent investigației. Modul ei de receptare avea să fie, însă, diferit în principalele zone ale lumii. Cartea răspunde frontal întrebărilor capitale care au frământat spiritele lucide în partea a doua a secolului trecut, unele dintre ele persistând și în prezent. Lucrarea evidențiază, cu deosebită vigoare și claritate, modul în care pasionanta și îndelungata competiție dintre capitalismul avansat și matur, pe de o parte, și „socialismul real“, impus exogen mai ales în țări întârziate și subdezvoltate, pe de altă parte, avea să-și piardă relevanța din anii '50-'60. Statele Unite – pavază a civilizației liberale – aveau să intre într-un nou stadiu al dezvoltării tehnologice. Uniunea Sovietică – „umbrelă“ sistemului comunist mondial – avea să rămână măcinată de contradicția insolubilă dintre aspirația de a-și conserva statutul de superputere și starea ei efectivă de societate în curs de dezvoltare. Tot în această țară se acutiza contradicția dintre pretenția de a oferi un model peren și atrăgător de civilizație și marea dramă, marea dezamăgire intelectuală și morală pe care o provocase în lume, dat fiind că proiectul său teoretico-doctrinar de societate „ideală“, care urma să împlinească așteptările categoriilor sociale „de jos“, nu prindea contur nici după circa cincizeci-șaizeci de ani de la preluarea puterii în Rusia de către Partidul Bolșevic. „Această carte – mărturisirea Zbigniew Brzezinski în *Cuvânt înainte*, repre-

zintă, în unele privințe, o revenire la unele dintre problemele pe care le-am abordat cu treizeci de ani în urmă, în volumul *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*. În acest volum important susțineam – într-un moment în care opiniile mele contraveneau viziunii dominante – că forțele conflictului începeau să se afirme mai pregnant în raport cu elementele de unitate în lumea dominată de sovietici. Zece ani mai târziu, în lucrarea intitulată *Between Two Ages (Între două ere)* relevam că Statele Unite intrau într-o eră nouă, cea *tehnocratică*, în timp ce Uniunea Sovietică avea să rămână în urmă, împotmolită, atât din punct de vedere ideologic, cât și din punct de vedere al sistemului său, în *faza industrială* a dezvoltării moderne. Această teză a fost și ea atunci foarte controversată. În cartea de față, anticipez decesul posibil al comunismului – într-o perioadă istorică previzibilă –, așa cum el a fost cunoscut în acest secol. ¹ (subl. n. – C. N.)

Partea întâi, intitulată *Marele eșec*, argumentează în cele patru capitole – *Moștenirea lui Lenin, Catastrofa stalinistă, Stalinismul stagnant, Paradoxul reformei* (pp. 14-55) – că prăbușirea istorică a comunismului își are cauza fundamentală în falimentul vizibil al experienței socialiste chiar în U.R.S.S., „patria comunismului”. Aplicarea marxismului în Rusia – un imperiu vast, arierat, cu tradiții despotice, mult timp izolat de procesele modernității – a însemnat transplantarea stranie a unei doctrine ce sintetiza experiența dezvoltării sociale a Europei occidentale din secolul al XIX-lea, doctrină ce propunea un proiect de organizare politico-socială anticapitalistă, *socialismul pentru Vest*, înțeles ca *sistem social predominant democratic*². Or, calea rusă a eliminat, începând din anii '20 și continuând până în anii '80, coordonatele inițial atrăgătoare pentru unele categorii sociale ale modelului „socialismului real”, de factură sovietică. Partidul „de avangardă” și practicile asociate acestui tip de „partid unic”, permanent de guvernământ, au condus – într-o țară înapoiată, lipsită de orice experiență democratică – spre hibridarea marxismului cu leninismul, cu bolșevismul, cu stalinismul. Astfel, această inedită concepție despre „construcția socialismului” în „verigi slabe” ale sistemului mondial modern pretindea să „traducă” marxismul în funcție de specificul istoric și contemporan al Rusiei și avea să impună, în fapt, o viziune instrumentală despre această teorie socială, asortată cu idealizarea luptelor pentru putere din anul 1917, ca și a experienței, oarecum pozitive, a scurtei perioade a N.E.P.-lui, să impună leninismul ca „marxism al contemporaneității”, ca „marxism victorios”. „Trăsăturile cele mai pline de consecințe ale moștenirii leniniste au fost concentrarea puterii în mâinile câtorva și sprijinirea pe teroare (...), trăsături care au condus la transformarea violenței organizate în mijlocul central de rezolvare, mai întâi, a problemelor politice și apoi a celor economice, sociale sau culturale. Apelul la teroare a hrănit, de asemenea, simbioza crescândă dintre partidul conducător și poliția secretă, pe care V. I. Lenin a înființat-o aproape concomitent cu preluarea puterii”³. O asemenea viziune paranoică despre guvernământ a atras după sine teroarea ca fenomen de masă și

¹ Zbigniew Brzezinski, *The Grande Failure. The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century*, New York, Charles Scribner's Son, 1989 (March), p. IX.

² *Ibidem*, p. 20.

³ *Ibidem*, p. 19.

instituirea unui sistem politic separat de societate, ce se manifesta ca ansamblu oarecum conspirativ, ce controla și exercita puterea aproape discreționar și avea în partidul bolșevic agentul care determina dizolvarea societății – disoluția, de fapt, a legăturilor societății tradiționale –, și în statul proletar „instrumentul principal” al transformării radicale a societății.

Deformările lui V.I. Lenin au fost agravate de I.V. Stalin, care s-a autoproclamat – spre sfârșitul anilor '20 – „cel mai înțelept marxist” și „cel mai profund continuator al gândirii leniniste”. Stalinismul – *cu* Stalin, până în martie 1953, și *fără* Stalin, până la sfârșitul anilor '80 – a reprezentat, pe de o parte, „moștenirea trainică a leninismului”, și a devenit, pe de altă parte, „cea mai dură acuză istorică la adresa rolului lui Lenin în construirea socialismului în Rusia”⁴. În fond, Stalin a dus până la consecințele ultime viziunea lui Lenin, încât teza cu privire la construirea și victoria socialismului într-o singură țară a transformat U.R.S.S. într-o societate subordonată integral unui „stat omniprezent”, unui „partid omnipotent”, apoi unui *om*, unui fel de *supraom*. Moștenirea cea mai concludentă a stalinismului – continuatorul, nu deformatorul teoriei lui Lenin – a reprezentat-o perioada de circa douăzeci de ani de stagnare, ce a coincis cu prezența lui L. I. Brejnev în fruntea P.C.U.S. și a U.R.S.S. „Emblemele” stagnării au devenit: pierderea cursei tehnologice; accentuarea risipei economice; importurile masive de cereale; scăderea speranței de viață; creșterea mortalității infantile; formarea „burgheziei roșii”; agravarea sărăciei; ș.a. Depășirea efectelor nefaste ale leninismului nu se întrevădea clar la mijlocul și nici spre sfârșitul anilor '80. O alternativă nu era încă descifrată, dat fiind că nu exista un răspuns politic coerent cu privire la ceea ce ar fi trebuit păstrat din „moștenirea leninistă”. Practic, în acest moment, la Kremlin și în toată zona de influență sovietică, atât reformatorii, cât și conservatorii clamau insistent „necesitatea” întoarcerii la leninism, la Lenin „cel autentic”. De aceea, „în esență – subliniază Zbigniew Brzezinski –, conducerea sovietică are de înfruntat un paradox istoric de nesoluționat: pentru a restaura prestigiul global al comunismului, Uniunea Sovietică trebuie să repudieze cea mai mare parte a trecutului său comunist, atât în termeni de doctrină, cât și de practici. (...) Pentru lume, în genere, experiența sovietică, încetând să mai fie o icoană, nu numai că nu mai este de acum înainte de imitat, ci ea este de evitat. Ca urmare, comunismul nu mai are forța aceluși model care să genereze prozeliti”⁵.

Partea a II-a, *Dez-uniunea sovietică*, alcătuită din trei capitole – *De la viziune la revizionism*, *Cele zece surse dinamice ale dezbinării*, *Un comunism în dezvoltare sau unul în curs de prăbușire?* (pp. 53-102) – și partea a III-a, denumită *Respingerea organică* – structurată în cinci capitole, și anume: *Transplantarea și transmutarea ideologică*, *Autoemanciparea societății poloneze*, *De la solidaritate socială la pluralism politic*, *Ivirea tensiunilor regionale*, *Restrângerea imperiului* (pp. 103-144) – analizează factorii și procesele, care, pe măsura apropierii de sfârșitul secolului al XX-lea, problematizau stabilitatea și existența sistemelor comuniste. Contradicțiile – ce decurgeau din logica sistemului – nu pu-

⁴ *Ibidem*, p. 21.

⁵ *Ibidem*, p. 50.

teau fi depășite, ci se agravau. Crizele periodice se propagau dintr-o țară în alta și solicitau reforme profunde, atotcuprinzătoare, pe care autoritățile nu le consimțeau. Reformele bine intenționate, de substanță, ar fi presupus: punerea în discuție a rolului conducător al partidului comunist; acceptarea surselor alternative de informare; instituționalizarea democrației reprezentative, a statului de drept, deci a statului constituțional, ce implica recunoașterea și respectarea drepturilor omului și a libertăților cetățenești. Asemenea mutații – pe care le reclama organismul social – au devenit obiect de reflecții și de dezbateri oficiale în urma instalării la Kremlin – în anul 1985, deci când se aniversau zece ani de la semnarea Actului final de la Helsinki – a unui secretar general al C.C. al P.C.U.S. cu opțiuni „liberale“, oarecum „revizioniste“, deci apte să se situeze la antipodul pozițiilor lui V.I. Lenin. „Revizionismul“ a permis reevaluarea de către P.C.U.S. a programelor propuse de Iosip Broz Tito, de Imre Nagy, de Wladislaw Gomulka, de Alexandr Dubcek, unii dintre aceștia fiind dispuși să accepte *urna de voturi*, deci *alegerile libere*, și să renunțe la *cutia de sesizări și reclamații*, emblema monopolului comunist asupra puterii. Tot „revizionismul“ a deschis drumul societății de tip sovietic și din alte câteva state est-europene spre încercări de democratizare și de reforme, tentative care au presupus: *reforme economice; democratizarea sistemului politic; reconfigurări ale ideologiei oficiale, ale culturii, ale religiei; reevaluări ale istoriei „socialismului de stat“; regândiri ale „problemei naționale“; reevaluări ale intervenției din Afganistan; reflecții asupra blocului sovietic; analize lucide asupra perspectivelor mișcării comuniste din lume*. „Revelațiile privind crimele trecutului și criticile la adresa bilanțurilor actuale și mai vechi – concluzionează autorul – au confirmat aproape tot ceea ce mulți savanți occidentali consideraseră anterior despre stalinism, ei fiind, însă, taxați – la vremea respectivă – drept propagandiști anticomuniști învederați (...) De asemenea, dezbaterile au adus la lumina zilei date suplimentare privitoare la eșecurile recente și la zi din economie, din societatea sovietică, ele confirmând cele mai dure aprecieri critice occidentale cu privire la realizările comunismului“⁶. Concluzia este că autoritățile sovietice – animate de spiritul impus de *pereestroika*, un ansamblu de reforme prosistem – nu erau dispuse să meargă până la capăt pe calea înnoirii. Prin urmare, perspectiva foarte probabilă – la scurt timp confirmată – rămânea aceea ca socialismul sovietic să se înscrie pe traiectoria unei decăderi debilitante, în timp ce alternativa unei evoluții bazate pe reconstrucție părea ca și exclusă, dat fiind că se refuza marginalizarea doctrinei, eliminarea monopolului asupra puterii, emanciparea naționalităților, slăbirea controlului Uniunii asupra țărilor est-europene și multe altele.

Respingerea organică decurgea firesc din evoluții de genul celor anticipate ca fiind foarte probabile, ea reflectând consecințele politice și sociale ale impunerii comunismului în Europa Centrală. În această regiune, *autoemanciparea societății poloneze devenise, de la mijlocul anilor '70, vârful de lance al desovietizării*. „Un fapt crucial – se susține în carte – oferă cheia înțelegerii viitorului comunismului în Europa de Est: marxism-leninismul este o doctrină străină, im-

⁶ *Ibidem*, p. 94.

pusă acestei regiuni de o putere imperialistă, a cărei dominație stârnește, în plan cultural, aversiunea popoarelor dominate. Ca urmare, este în desfășurare un proces de respingere organică a comunismului de către societățile est-europene, fenomen similar celui al respingerii de către corpul uman a unui organ ce i-a fost transplantat. (...) Cu toate că marxismul a fost elaborat în Europa de Vest, adaptarea sa la cultura politică despotico-orientală a Rusiei i-a sufocat orientarea umanistă din faza de început⁷. În partea a doua a anilor '80, respingerea organică a comunismului est-european a fost accelerată și aprofundată de evoluțiile din U.R.S.S., generate de *perestroika* și *glaznosti*. *Perestroika* a generat multe speranțe în rândurile populației din Europa Răsăriteană și a oferit opoziției facilități de legitimare. Așadar, „la mijlocul anilor '80, internaționalismul marxist murise *deja* în Europa de Est. *Deja*, căci *acum domina naționalismul tradițional*. (...) Numai în legătură cu atitudinea față de ruși erau înclinați polonezii, cehoslovacii, ungurii și românii să împărtășească aceeași poziție”⁸.

Partea a IV-a, *Comunismul comercial* – alcătuită din patru capitole – anume: *Cele trei duble încercuiri ale Chinei, Conflictul politic și nașterea reformei, Strategia reformei și flexibilitatea ideologică, Adevărata revoluție culturală* (pp. 145-186) – *întărește* argumentarea privitoare la eșecul modelului din Uniunea Sovietică și analizează *variantele chineze* de reformare a sistemului comunist, care, în esența ei, se concretizează în renunțarea treptată, dar coerentă, de către autorități, la doctrina marxistă. „Reformarea comunismului chinez este destinată, probabil, să aibă succes. Acest succes va fi benefic pentru China, dar prețul său va fi sacrificarea atât a ortodoxiei ideologice a comunismului, cât și a omogenității politice a comunismului. Pe scurt, spre deosebire de respingerea sa organică în Europa de Est, comunismul este confruntat în China cu perspectiva absorbției sale organice de către tradițiile și valorile milenare ale țării”⁹. Această perspectivă distinctă se contura și ca urmare a faptului că imensa țară asiatică a fost, totuși, extrem de puțin influențată în dezvoltarea sa socio-politică de după 1 octombrie 1949 de modelul sovietic. Abaterea a intervenit atât ca urmare a „originalității” *maoismului*, cât și datorită eforturilor inițiate la scurt timp după moartea lui Mao (septembrie 1976) în vederea modernizării societății. Modernizarea avea să presupună când abandonarea, când marginalizarea multor principii ale ortodoxiei comuniste, și, cu deosebire, interesul covârșitor atribuit *unicității naționale* ca sursă definitorie a doctrinei, unicitate ce avea să submineze postulatele ce pretindeau existența unor principii universale, deci a unor soluții automat valabile, pretutindeni și în orice moment istoric, în proiectarea și dezvoltarea societății postcapitaliste. Șansele reformelor din China mai erau întărite și de faptul că ele s-au înscris în tradițiile culturale ale țării. „Spre deosebire de ruși, chinezii – afirmă autorul – care se consideră nu numai o națiune, ci și o civilizație, nu sunt marcați de complexe de inferioritate palid disimulate față de Occident. Or, aceasta le permite să-și privească propria înapoiere economică nu-

⁷ *Ibidem*, p. 105.

⁸ *Ibidem*, p. 135.

⁹ *Ibidem*, p. 147.

mai ca pe o condiție temporară în existența unei civilizații ce durează de 5000 de ani, înzestrată cu o cultură superioară. *Know-how*-ul străin poate fi astfel asimilat fără a precipita profunde anxietăți culturale și ideologice și fără tendința de a brava cu scopul de a ascunde temporare carențe ale Chinei¹⁰. Șansele menționate erau susținute de: zeci de milioane de chinezi „de peste mări”, care încurajau schimbările și le susțineau financiar; reintegrarea, programată pentru anul 1997, a Hong Kong-ului în baza formulei „un stat, două sisteme”; aspirația unificării, în perspectivă, a tuturor teritoriilor locuite de chinezi. Autorul cărții atrage, însă, atenția că va conta enorm *momentul în care flexibilitatea ideologică evidentă va lua forma disoluției doctrinei comuniste*. „Ca răspuns – se pronunță tot el – ar putea fi nu prea târziu (și) se poate deduce simbolic din anunțarea la Beijing, la 1 mai 1988 – și nu în altă zi! – a încetării apariției revistei teoretice a partidului Hong qi, adică Steagul roșu. *Odinioară, principala sursă de îndrumare ideologică, această revistă devenise în ultimii ani platformă de susținere a unor puncte de vedere conservatoare, dogmatice, antireformatoare*. O nouă publicație – având ca denumire formula lui Deng, *Shishi quishi – Să căutăm adevărul în fapte* –, i-a luat locul. Acest element concret vorbește de la sine¹¹. Astfel, Partidul Comunist se impunea direct – prin viziune, limbaj, opțiuni, politici ș.a. – ca *partid al modernizării*, ce se dezicea de „dictatura proletariatului” și devenea exponent politic acceptat al claselor comerciale, pe care și statul le considera forțe „sănătoase”, întrucât erau întreprinzătoare și dinamice. „Rezultatul va avea profunde implicații atât pentru China, cât și pentru comunismul din această țară. China va intra în rândul primelor puteri ale lumii și va reclama pentru ea statutul anterior. În acest proces, ea va redefini substanța propriului comunism, idealul simbolic al acestui sistem încetând să mai fie reprezentat de *muncitorul industrial*, care lucrează într-o oțelărie, proprietate de stat, și va deveni cel al unui *întreprinzător comercial din domeniul tehnologiei de vârf*, care concurează activ pe piața internațională din zona Pacificului. Diluția ideologică va fi prețul unui atare succes. *China aceasta, modernă, s-ar putea să intre în secolul al XXI-lea condusă încă de comuniști, dar ea nu va mai fi China comunizată cu sistem comunist, propriu secolului al XX-lea*”¹². Această predicție a fost și ea confirmată de evoluțiile din ultimii treizeci sau – dacă ne raportăm la momentul morții lui Mao – chiar patruzeci de ani.

Partea a V-a – *Un praxis discreditat* – este alcătuită din patru capitole, și anume: *De la Comintern-ul revoluționar la întâlnirile anuale, Irelevanța politică pentru lumea dezvoltată, Eșecul socio-economic în țările în curs de dezvoltare, Dezintegrarea ideologică globală* (pp. 187-228), – iar partea a VI-a – având titlul expresiv *Agonia comunismului* – include tot patru capitole: *Criza generală, Bilanțul istoric, Perspectivele sistemului, Post-comunismul* (pp. 229-258). În aceste secțiuni, autorul efectuează radiografii ale societății de tip sovietic din anii '80 ai existenței acesteia și extrage constatări, în baza cărora formulează concluzii, cu privire la falimentul comunismului, fenomen cuprinzător din seco-

¹⁰ *Ibidem*, p. 183.

¹¹ *Ibidem*, p. 174

¹² *Ibidem*, pp. 185-186.

lul al XX-lea, ce a demarat ambițios, în anul 1917, și se apropia de dezintegrare, în anii 1987-1988, consumându-se în cursul anului 1989.

Comunismul, victorios în anul 1917, propaga cu optimism triumfalist ideea că în scurt timp „*revoluția mondială*” se va declanșa atât în celelalte „*verigi*” slabe ale capitalismului, cât și în Occident, încât într-un an sau în doi ani după 1920 întreaga Europă va fi comunistă! Or, comunismul și-a pierdut suflul prin eclipsarea totală a partidelor comuniste din Vest și prin atrofierea relevanței marxismului pentru realitățile proprii capitalismului matur. În consecință, apropierea de sfârșit a secolului al XX-lea a pus pregnant în evidență adevărul că o societate, cu cât este mai dezvoltată și mai performantă, cu atât ea accentuează marginalizarea politică a partidului comunist pe spectrul forțelor politice, căruia îi atenuează potențialul de creștere a influenței și îi diminuează potențialul de coalizare în vederea preluării și a exercitării puterii. „Aceasta este – conchide autorul – surpriza esențială a confruntării comunismului cu istoria. În timp ce el a eșuat acolo unde se aștepta succesul său, el a reușit – dar numai în ceea ce privește preluarea puterii – unde se spunea, conform doctrinei, că nu s-au copt condițiile pentru succesul său. Acest paradox a făcut ca, în cele din urmă, comunismul să fie lipsit de principalul său *atu*: sentimentul că se află în avangarda istoriei, că reprezintă viitorul și că, deci, triumful său inevitabil echivalează cu însuși progresul umanității. În loc de aceasta, eșecul sistemic al comunismului în înapoiata Uniune Sovietică și irelevanța sa crescândă în fața dilemelor socio-economice ale țărilor (mai) dezvoltate au confirmat desuetudinea sa doctrinară. Secolul al XX-lea nu a devenit secolul comunismului. Suprasimplificările sale nu pot cuprinde întreaga complexitate a structurii sociale a societăților avansate. Aceasta nu corespunde viziunii învechite a lui Marx despre rolul central al proletariatului industrial. Doctrina nu a oferit niciun ghidaj semnificativ pentru politici sociale obligate să asimileze inovațiile creative ale superștiinței și tehnologiei de vârf. Mai mult, pervertirea marxismului prin „contribuțiile” lui Lenin și Stalin a redus doctrina la o justificare sterilă a unei puteri arbitrare și dictatoriale, inhibându-i, astfel, și mai mult capacitatea de a se adapta circumstanțelor în continuă schimbare. În cadrele democratice ale Occidentului, unde opțiunile se determină pe bază de dezbateri deschise, comunismul nu a putut să reziste dării în vileag a evidentei sale irelevanțe în raport cu modernitatea”¹³. Din cauza acestei incompatibilități dintre realitățile civilizației elevate de la sfârșitul secolului al XX-lea și tezele fundamentale ale doctrinei comuniste, în întreaga Europă necomunistă și în America, partidele comuniste aveau influență nesemnificativă și profil de „sectă aberantă”, iar marxismul pe acela de relicvă și pe acela de victimă, datorită atracției irezistibile a forțelor populare față de democrație, de pluralism, de alternanță. Totodată, „opțiunea socialistă” diminua sensibil și în țările în curs de dezvoltare, exceptându-le, la prima vedere, doar pe cele din America Latină, unde trăsăturile sociale și economice postbelice păreau, oarecum, comparabile cu situația care a generat analizele marxiste. „Consecințele cumulative ale pierderii elanului revoluționar al comunismului, al evidentei

¹³ *Ibidem*, p. 201.

sale irelevanțe pentru politica lumii dezvoltate, ale eșecului de a folosi în beneficiul propriu dilemele socio-economice ale lumii a treia, precum și ale dificultăților sale de a crea sisteme comuniste funcționale și unite – în condiții atât de diverse și distincte de acelea ale Europei de Est, Uniunii Sovietice și Chinei – se concretizează într-o profundă criză ideologică¹⁴. Criza ideologiei avea două componente. Una dintre ele se referea la *puritatea ideologică*, la stăruința de a păstra fidelitatea față de tezele originare, deși realitatea cerea pragmatism. Cea-laltă viza *conservarea unității doctrinare*, deși circumstanțele istorice, politice și sociale noi reclamau replieri, adaptări, încercări ale marxism-leninismului de a ajunge la compromisuri cu realitatea și de a abandona marile supersimplificări. La mijlocul anilor '80, centralismul democratic – principiul cheie al ortodoxiei leniniste de organizare și de conducere politică – și loialitatea față de Uniunea Sovietică – piatra de încercare a internaționalismului socialist – fuseseră abandonate atât de P.C.U.S., cât și de alte „partide frățești“. Recunoașterea diversității și plasarea *intereselor general-umane* deasupra acelorora *de clasă* erau, de asemenea, simptome ale crizei ideologiei comuniste și ale declinului sistemului „socialismului real“.

Ultima parte, a șasea, constituie continuarea și încununarea analizelor premergătoare. În această secțiune sunt redată constatări și opinii ale autorului care ilustrează efectiv *agonia comunismului* în U.R.S.S. și în spațiul încă sovietic din Europa. De asemenea, sunt incluse și considerații despre posibila și iminenta strategie pe care Occidentul – privit în sens larg – ar trebui s-o adopte încât țările europene din zona de influență a Uniunii Sovietice să declanșeze și să desfășoare tranziții pașnice de la socialism la capitalism. „Fenomenul comunist reprezintă – se constată în lucrare – o tragedie istorică. Născut dintr-un idilism nerăbdător, care respingea in justiția *status-quo*-ului, el a ținut crearea unei societăți mai bune și mai umane, dar a generat opresiune de masă. El a reflectat încrederea optimistă în capacitatea rațiunii de a pune bazele unei comunități perfecte. El a mobilizat cele mai puternice sentimente de dragoste pentru umanitate și de ură față de opresiune în sprijinul unei inginerii sociale motivate moral. Astfel, el a reușit să captiveze minți dintre cele mai strălucite și suflete dintre cele mai idealiste, dar, totodată, a comis crime dintre cele mai atroce, nu doar din acest secol (*al XX-lea* – *n.n.*, *C.N.*), ci din toate timpurile. În plus, comunismul a reprezentat un efort prost dirijat de impunere a raționalității în activitățile sociale. El a susținut ideea că o societate cultivată, conștientă politic, ar putea să preia controlul evoluției sociale, să ghideze schimbarea socio-economică în direcții predeterminate. (...) Comunismul a aspirat să realizeze fuziunea – prin intermediul acțiunii organizate – dintre raționalitatea politică și moralitatea de tip nou“¹⁵. Criza generală și finală a comunismului era evidentă în principalele sfere ale societății și putea fi ușor recunoscută, în ciuda poziției oficialităților, dat fiind că: experiența sovietelor își pierduse forța de atracție și devenise un model ce trebuia refuzat; sistemul comunist se mișca într-un cerc vicios, ce îl apropia de colaps, căci criza

¹⁴ *Ibidem*, p. 225.

¹⁵ *Ibidem*, p. 231.

economică nu putea fi depășită în prezența partidului hegemon; monopartidismul devenise „călcâiul lui Ahile” și în Europa Răsăriteană, fiind „emblema” controlului extern exclusiv exercitat de U.R.S.S.; în China, relansarea rezulta, în esență, din sacrificarea fidelității față de dogma marxistă; confruntările și disputele de idei din mișcarea comunistă mondială reflectau agravarea falimentului doctrinei originare, ce se pretindea universal-valabilă și universal-aplicabilă. Manifestările de criză a comunismului atrăgeau și diminuarea sensibilă a influenței ideilor sale în lume, căci scepticismul față de superioritatea sistemului socialist se instala chiar și în rândurile unor segmente ale elitei comuniste conducătoare, care nu mai putea arăta forțelor populare un model pe care comunismul mondial să-l poată prelua ca exemplu credibil, atrăgător și demn de a fi urmat. „Definiția clasică, propusă de marxism-leninism crizei generale a capitalismului, despre care Kremlinul afirma în anul 1961 că este în plină desfășurare, se potrivește perfect – se conchide în carte – actualei condiții a comunismului”¹⁶. Criza, prezentă ca factor profund de eroziune, afecta fiecare țară comunistă într-un grad sau altul de intensitate: nicăieri nu s-a reușit crearea unui sistem nou, prosper, cu economie inovativă, de înaltă productivitate, cu supertehnologii; pretutindeni, însă, au fost generate și adâncite nemulțumiri sociale și/sau, uneori, politice. Profunzimea crizei și formele sale de manifestare îl îndreptățesc pe autor să formuleze concluzii cu privire la apropiata și iminenta prăbușire a comunismului, care, de altfel, a fost impus și prin refuzul liberei exprimări a voinței popoarelor, iar refuzul de a le permite popoarelor să-și exprime nestânjenite opțiunea în privința comunismului, de a supune acest sistem testului democrației a persistat până la sfârșitul anilor '80. Eșecul istoric, vizibil doar pentru cercetători meticuloși era, în parte, recunoscut și de către unii dintre liderii partidelor comuniste, anume de către aceia care se pronunțau pentru reforme și pentru rezolvarea, cu prioritate, a problemelor umanității în detrimentul intereselor de clasă. „Marele eșec al comunismului – sintetizează autorul cărții – constă, succint vorbind, în distrugerea unei părți importante a talentului social și în suprimarea vieții politice creatoare a societății; costuri umane excesive în raport cu rezultatele obținute efectiv și declinul productivității, ca urmare a supercentralizării statale; o deteriorare progresivă a serviciilor sociale, extrem de birocratizate, care au reprezentat inițial principalul beneficiu al dominației comuniste; înăbușirea, prin control dogmatic, a dezvoltării științifice și artistice a societății”¹⁷.

Defensiva istorică a comunismului se reflecta și în accentuarea orientărilor politice din țările în cauză spre renunțarea – expresă sau voalată – la cvasimonopolul proprietății etatiste, la planificarea rigidă, centralizată, la controlul total al partidului asupra organismului social, la îndoctrinarea ideologică. Sistemul comunist se va prăbuși – se susține – cam în jurul momentului în care cei dogmatici vor ține să celebreze cei șaptezeci de ani deja trecuți de la „revoluția lui Lenin”. „Marxismul și-a pierdut legitimitatea istorică în calitate de dogmă atotcuprin-

¹⁶ *Ibidem*, p. 233.

¹⁷ *Ibidem*, p. 241.

zătoare“¹⁸. Indiferența liderilor față de această dogmă, combinată cu adversitatea popoarelor, face plauzibil rolul eminent – pe termen scurt – al pragmatismului și al sincrismului intelectual, care vor încărca spiritual *postcomunismul*, un sistem de tranziție, în cadrul căruia „comuniștii“ autodeclarați nu mai privesc cu seriozitate teoria comunistă ca pe o călăuză a politicilor sociale ori ca pe o sursă de legitimitate pentru puterea partidului unic. Uniunea Sovietică, China, Europa de Est se apropie – în grade diferite – de faza postcomunistă, de trecere de la dictaturile marxist-leniniste la democrația reprezentativă și pluralistă. „Problema tranziției spre postcomunism va deveni, probabil, cea mai interesantă chestiune din punct de vedere intelectual și una crucială din punct de vedere politic din ansamblul acelor care se referă la ceea ce se numește încă lumea comunistă. Ea se profilează cu maximum de probabilitate a fi dilema dominantă ce va confrunta această lume în următoarele câteva decade, ridicând nu numai întrebări de ordin principial, analitic, ci și practic. Pe lângă prognoze, pur și simplu, ea îi solicită Occidentului și o strategie asumată, menită să sporească perspectivele unei tranziții postcomuniste spre democrație“¹⁹. În această fază, intelectualitatea activă, prezentă în spațiul public, se va distanța de vechea elită conducătoare și va extinde lista revendicărilor economice, sociale, politice, pe cele privitoare la rolul legii, la legalitate, ea fiind încurajată de o strategie adecvată, cu bătaie lungă, a Occidentului. Practic, apelul stăruitor la *drepturile omului* este deosebit de util, de percutant, în accelerarea procesului de uzură totală a comunismului, această teorie despre emancipare fiind „cea mai magnetizantă idee politică a timpurilor noastre“, după ce ea a servit drept catalizator pentru a evidenția – la nivelul percepției generale – divorțul dintre comunism și democrație.

Evoluția normală a tranziției postcomuniste urma să asigure integrarea țărilor din Est în comunitatea mondială. „O asemenea eventuală absorbire a unor state comuniste într-o comunitate globală mai largă poate fi facilitată de faptul că în acest secol (*cel de-al XX-lea – n.n., C.N.*) democrațiile pluraliste au asimilat în propriile sisteme unele dintre cele mai inofensive și chiar constructive aspecte ale preocupării marxismului în direcția unei societăți perfecte“²⁰. Asimilarea de către democrația pluralistă din Occident a ideilor emancipării sociale a facilitat impunerea tezei conform căreia, în fapt, comunismul nu mai are „misiune istorică“: sentimentul de responsabilitate socială a democrației, conexasă cu libertatea efectivă de opțiuni politico-sociale asigură mecanisme superioare de satisfacere a nevoilor oamenilor și de protejare a întregii lor paletă de drepturi. „Întâlnirea catastrofală a umanității în secolul al XX-lea cu comunismul a oferit o lecție dureroasă, dar de importanță critică: *ingineria socială utopică* se află într-un conflict fundamental cu complexitatea condiției umane, iar creativitatea socială înflorește cel mai bine în condițiile în care puterea politică este ponderată. Această lecție fundamentală face cu atât mai probabil ca democrația – și nu comunismul – să domine secolul al XXI-lea“²¹.

¹⁸ *Ibidem*, p. 251.

¹⁹ *Ibidem*, p. 253.

²⁰ *Ibidem*, p. 257.

²¹ *Ibidem*, p. 258.

IV

Cartea se impune ca un *document-manifest*, ce pledează argumentat, impresionant și în formule stilistice unice, pentru dreptul oamenilor de a gândi liber, dreptul spiritului împotriva primejdiilor colectate în doctrina comunistă. Zbigniew Brzezinski a văzut implozia totalitarismului de stânga ca pe un „sfârșit al istoriei“, cu scopul de a demonstra fatalitatea prăbușirii civilizației Estului.

Prin această carte, autorul ei – chiar dacă nu ar mai fi avut și alte scrieri – și-ar fi dobândit un loc merituos în galeria cercetătorilor de filosofie politică, date fiind suita și reprezentativele sale contribuții asupra acestei categorii de sisteme nedemocratice din lumea contemporană. Acest cercetător laborios, care, din debutul anilor '50, s-a aplecat asupra fenomenului stalinist și asupra totalitarismului de stânga, a impus concepția asupra problemei și perspectiva metodologică de analiză, ce îi este proprie și radicală în felul de a privi realitățile politico-sociale din U.R.S.S și din Europa Centrală.

Pe Zbigniew Brzezinski – spirit elevat, rafinat și creator – l-am putea asocia galeriei din care fac parte personalități științifice de excepție, precum Bertrand Russell, Joseph Alois Schumpeter, Raymond Aron, Carl Joachim Friedrich, Giovanni Sartori, Maurice Duverger, Daniel Bell ș.a. Totuși, el se și distinge net de acestea, dat fiind că a stăruit ca nimeni altul și a reușit să decodifice mecanismele intime, instituționale și funcționale, ale sistemelor politice axate pe rolul partidului comunist ca partid permanent de guvernământ, partid unic sau ultra-dominant în societate.

Această carte este organizată în jurul întrebării, ce revine aproape în toate capitolele, anume: încotro se îndreaptă comunismul, spre „perfecționare“ și performanțe prin reforme periodice sau spre pieire, asemenea unei fatalități a istoriei? Destinul acestuia este de neocolit: logica immanentă a istoriei comunismului implică – așa cum moartea este presupusă în coordonatele vieții – eșecul sistemului de tip sovietic, eșec ce se conturează la orizont, pe fondul crizelor, al lipsei lor de strălucire, de forță, al neputinței de a înfrunta sfidări ale contemporaneității, ivite în ultimele decade ale secolului al XX-lea²². Într-adevăr, în cursul anului 1989, etosul lăuntric al comunismului dispărea și, concomitent, înceta retorica sa despre *triumful* „revoluției mondiale“, despre construcția „societății de tip nou“, iar discursurile despre atracția irezistibilă față de idealul egalității sociale luau sfârșit.

Metoda riguroasă de cercetare a acestei teme – esența puterii și evoluțiile semnificative, induse de scena politică în întregul sistem de tip sovietic – a fost pusă la punct de Zbigniew Brzezinski pe parcursul anilor, acesta fiind conștient că avea de depășit handicapul neputinței de a accede la documente stocate în arhive închise pentru vreme îndelungată și că era obligat să străpungă, totuși, secretele Kremlinului și pe cele ale sediilor celorlalte partide comuniste, spre a nu repeta stereotipiile oficialităților. Folosindu-se de tehnica de documentare, promptă și de amănunt, pusă la punct la Institutul pentru Problemele Comunismului, și de

²² John B. Dunlop, „Will the Soviet Union Survive Until the Year 2000“?, în *The National Interest*, Number 18 – Winter 1989/1990, pp. 65-75.

sursele înmagazinate aici, autorul a consultat și s-a sprijinit pe: *documente oficiale*, teoretice, de planificare, prognoză, statistice; *presă*; *informații informale credibile*; ș.a. Atenția sa în adunarea datelor a fost canalizată spre evoluții concludente legate de „cercurile conducătoare” și de aparatele politice, de efectivele totale ale partidelor comuniste, de dinamica și compoziția lor socială. Anumite probleme economice, sociale, culturale, militare, diplomatice au fost urmărite și reținute în carte în măsura în care ele influențau atât rezultatele luptelor politice de la „vârf”, cât și stabilitatea și perspectivele sistemului social.

Documentele oficiale accesibile au fost parcurse pentru a sesiza și explica evoluții semnificative ale scenei politice. Puterea era, fără excepție, concentrată, chiar personalizată, încât doar câteva zeci de persoane – membri în birourile politice, în secretariatele C.C., în guverne și alte câteva instituții centrale – aveau *rol efectiv în decizie, iar deliberările erau secrete*. Autorul și-a focalizat atenția doar asupra acestui „pumn de oameni”, asupra relațiilor lor cu instituțiile pe care le conduceau, cu problemele cu care se confruntau. Zbigniew Brzezinski a extras cu precizie mesajele, de regulă, criptate ale documentelor studiate și a desprins din limbajul ezoteric al aparatului de partid semnalele cu privire la dispute interne aprige sau la confruntări între „partide frățești”, reușind să împăăștie, în bună parte, misterul lor.

Presa a fost folosită ca teren solid și indispensabil al cercetării. Autorul a știut, totuși, că pentru a o valorifica efectiv trebuia să aibă în minte natura acestei surse de informare, faptul că ea era o anexă a partidului, că lucra la comandă și sub control, încât ea nu putea dezvălui și nici comenta evenimentele consacându-se dezvăluirii adevărului. De altfel, de regulă, în statele totalitare, în sistemele monolitice, intimitățile și mai ales disensiunile din cercul de decizie răzbat spre publicul larg, prin intermediul presei, extrem de aluziv, iar „opiniile libere” ale acestora despre atari manifestări sunt, de regulă, rezultat al voinței politice, al consimțământului autorităților care se obține prin manevre delicate, prin alianțe convenite prin semnale subtile. Presa – singura fereastră deschisă spre eșaloanele înalte ale puterii – a fost instanța care a oferit, în momente cheie, aluzii semnificative, codificate, sau a păstrat tăcerea complice ori de câte ori a fost nevoie.

Informațiile și indicațiile neoficiale, cele demne de luat în seamă, puse frecvent în circulație într-o capitală sau alta, în momente politice de referință – evenimente din „viața internă” de partid, precum congrese, conferințe naționale, plenare sau anumite reuniuni internaționale patronate de P.C.U.S. – sunt verosimile, mai ales când dezvăluie „abateri” grave de la disciplina de partid sau de la morala „de tip nou” și altele. Practic, fără acest gen de referințe și fără valorificarea lor, analiza ar fi rămas nedusă până la capăt, mai ales în acele chestiuni asupra cărora sursele oficiale erau eliptice, premeditat incomplete.

Priceperea autorului rezultă din știința sa de a izola fenomenul obișnuit, banal, prozaic, de cel ce se contura a fi semnificativ, pe care îl supune atenției și îl interpretează corelându-l cu detalii și precizări identificate în surse alternative. Astfel, Zbigniew Brzezinski este un autentic *sovietolog* – alături de Leonard Schapiro, de Jules Monnerot și de alții –, în sensul că el a impus disciplina științifică axată pe explicarea sistemelor politice de tip comunist, pe strategiile po-

litice practicate în „patria socialismului“, cu deosebire, și în „țările frățești“, în sens larg. Grație acestuia și metodei sale de analiză aveam să știm – înainte de căderea sistemului – ce se afla în straturile nevăzute ale centrelor de putere ale comunismului²³. Metoda folosită de autorul cărții *Marele eșec...*, proprie multor contemporani care studiază procese în desfășurare, pe care le trăiesc, permite decodificarea esenței lor cu mult timp înainte de consumarea lor completă și de debutul fazei în care devine posibil accesul complet la sursele primare indispensabile. Această carte ni se pare a fi cea mai completă și mai exactă radiografie a sistemelor totalitare comuniste și ea este cu atât mai meritorie cu cât a diagnosticat, cu precizia arătată deja, colapsul sistemului sovietic într-un moment în care mulți dintre specialiști, cercetători și universitari, rămăneau captivi „perfecționării socialismului“ prin *restructurare* și *transparență*, procedee mai radicale decât alte tentative, ce îi determinau pe unii să spere că tensiunile politico-sociale ar putea fi dezamorsate, că încrederea forțelor sociale „de jos“ ar putea fi recâștigată, că multe contradicții din sistemul economic, care afectau ambientul social, ar mai putea fi aplatizate²⁴.

Cartea a avut înrâurire puternică asupra multor spirite analitice rafinate, ca și asupra „maselor tăcute“, timide, aparent resemnate, ea contribuind la accelerarea multor clarificări necesare renașterii pluralismului și dialogului de idei în Europa de Est și în U.R.S.S., la revitalizarea spiritului civic și a criticii sociale, la relansarea interesului față de spațiul public. *Marele eșec – Nașterea și moartea comunismului* a înregistrat un răsunet adânc și răscolitor în conștiința europenilor și a nord-americanilor în momentul apariției sale – în martie 1989 –, succes publicistic și academic pe care puține opere și foarte puțini autori au bucuria să-l trăiască. Ecoul acestei cărți – gravă și în același timp optimistă prin concluziile, prin perspectiva socială pe care o anticipează – se explică atât prin stăruința îndelungată a autorului asupra temei, cât și prin faptul că intrarea ei în circuitul publicistic, prefata, în fapt, prăbușirea comunismului în Europa, sistem social a cărui apropiată dispariție își găsisese în paginile ei o argumentare convingătoare. Această scriere a trezit un interes deosebit în Vest, unde ea a fost difuzată normal, liber. De asemenea, cartea – cu prevestiri atât de dramatice, dar și atât de mult așteptate de popoarele din această zonă – a ajuns tot în primăvara anului 1989 și în Europa Răsăriteană, ea fiind achiziționată de autorități sau, depășind bariere și filtre oficiale, de un număr restrâns de specialiști. Cartea a avut, în primele luni de la apariție, puțini cititori în Europa de Est, dar ea a fost receptată în sfere mult mai largi ca un eveniment editorial, fiindcă ascundea un anumit tâlc. Practic, era vorba de sentimentul intim, despre convingerea neexprimată – exis-

²³ Leonard Bertram Schapiro, *The Government and Politics of the Soviet Union*, New Revised Edition, New York, Vintage Books – A Division of Random House, 1978, pp. 35-55; Constantin Nica, *Sisteme de partide contemporane*, volumul al IV-lea – *Dinamica sitemelor de partide din Federația Rusă, Europa Central-Răsăriteană și China*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, pp. 5-14, pp. 266-273, pp. 273-276.

²⁴ Constantin Nica, *Sisteme de partide contemporane*, volumul al IV-lea – *Dinamica sitemelor de partide din Federația Rusă, Europa Central-Răsăriteană și China*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, pp. 5-14; Constantin Nica, *Opțiunea neoliberală*, București, Editura Institutului de Teorie Socială, 1997, pp. 175-195.

tentă, însă, în stare latentă în conștiința socială a est-europenilor – că, într-adevăr, cultura comunismului era pe cale de a se epuiza, prin sleirea forțelor creatoare și prin lichidarea resurselor sale de a se regenera. Or, acest sentiment – cvasigeneral în această parte a Europei – își găsea exprimări manifeste și formulări radicale în această carte, ideile expuse fiind consonante modului de a gândi al categoriilor sociale largi din țările „socialismului real”. Practic, generația matură în anii '80 a simțit și a gândit, cu ușoare oscilații, desigur, ca și Zbigniew Brzezinski, încât multe dintre afirmațiile, constatările și predicțiile sale plăceau multora și îi convingeau pe cei aplecați asupra decodificării dinamicii politico-sociale, cum plac și conving și astăzi, căci ele confirmau, cu rafinamentul și profunzimea unui cercetător de excepție, anticipările de bun simț și intuițiile multora dintre aceia care trăiau în interiorul „comunității socialiste”. Cartea are, însă, meritul că desprinde atent și circumscrie corect tendințele definitorii și posibile, foarte probabile, ale unor procese în derulare, pe care forțe conservatoare mai încercau să le blocheze. Iar analiști superficiali continuau să le conteste.

Recenzentul avizat al cărții și cititorul ei meticulos ajung rapid să încerce aceleași trăiri cu ale autorului, deoarece lucrarea le oferă răspunsuri la astfel de întrebări, ce au primit și confirmarea istoriei: de ce s-a impus și cum a reușit să se extindă comunismul de la Vladivostok și până la Elba, de la Marea Baltică și până la Adriatică, precum și pe o bună parte a Asiei propriu-zise, inclusiv într-un mic spațiu de reclusiune din America Centrală?; de ce disoluția sistemului de tip sovietic și tranziția postcomunistă trebuiau asumate ca responsabilități nemijlocite de către forțele populare adulte la confluența anilor '70-'80 și la aceea a anilor '80-'90 ai secolului al XX-lea?

Interesul pe care *Marele eșec – Nașterea și moartea comunismului* l-a trezit în momentul publicării sale se menține ca urmare a grijii autorului de a redacta expunerea cu precizie, extrăgând concluziile din sensul analizei asupra fenomenelor politico-sociale, fără a se lăsa dominat de preferințe sau de interpretări pur speculative și pasionale. Cartea poartă amprenta personalității puternice a lui Zbigniew Brzezinski, intelectual angajat, cât și a ambianței în care el a trăit, s-a format, a creat. După cum știm, el a frecventat cercurile selecte ale intelectualelor de seamă din S.U.A. din anii '50 și până astăzi, cercuri ilustrate de nume precum Carl Joachim Friedrich, Leonard Bertram Schapiro, Samuel P. Huntington, Henry Kissinger, Helmuth Sonnenfeld, Daniel Bell, Irving Kristol ș.a. Astfel, istoria vieții lui se suprapune ideilor, frământărilor, prefacerilor și cuceririlor tehnologice și științifice ale epocii postbelice. Gândirea sa – marcată din adolescență și din tinerețe de problemele comunismului din zona noastră – se impune mai ales în faza deplinei sale maturități: Zbigniew Brzezinski a predat manuscrisul despre moartea comunismului editurii din New York când avea vârsta de 60 de ani, el dovedind atât că a putut urma deviza filosofilor de marcă „să trăim pentru a gândi”, cât și că a fost capabil să o reformuleze, în sensul că „trăim efectiv dacă gândim corect și profund”. De aceea, nu este întâmplător că autorul avea să-și împlinească idealul politico-moral, care se suprapunea cu deplina sa realizare profesională, mai ales în anii 1989-1991, anii prăbușirii sistemelor totalitare

de tip sovietic-bolșevic, el trăind atunci și după aceea, până astăzi, bucuria confirmării prognozelor sale, având, astfel, conștiința datoriei împlinite.

Problemele pe care Zbigniew Brzezinski le-a tratat în această carte au stârnit un interes aproape general în cursul anului 1989 și în anii '90, căci în acel context istoric și politico-ideologic, oamenii cu o informare politică situată deasupra nivelului minimal, atât din Est, cât și din Vest, erau avizi să știe: cum se asigura controlul social total?; cum se preveniseră revoltele?; dacă prăbușirea comunismului european va fi ireversibilă?; care va fi alternativa la comunism și în ce interval se va impune, spre a consfinți sfârșitul bipolarismului politico-ideologic postbelic?; ș.a. De asemenea, amatorii de mister au găsit/găsesc în această carte suficiente dezlegări de enigme, căci munca dificilă a sovietologului Zbigniew Brzezinski, materializată de scrisul său fermecător și de meditațiile sale stăruitoare, se apropie de aceea pe care o depun sociologul, medicul, psihologul. În egală măsură, demersul său se și deosebește de eforturile pe care le depun categoriile menționate de investigatori ai altor fațete ale universului uman, atât prin gradul sporit de dificultate, cât și prin ariditatea mai accentuată a terenului supus observației, prin obligația de a asigura o largă acoperire, în timp și spațiu, a fenomenelor cercetate, prin frecvența generalizărilor operate asupra unor procese care, în esența lor, sunt, de regulă, unice, irepetabile.

Zbigniew Brzezinski – protagonist și martor al rezistenței morale și al luptei politice și intelectuale pentru respectarea drepturilor omului și actor reprezentativ, după anii 1975-1976, pentru corelarea drepturilor omului cu o anumită recunoaștere a dreptului opoziției democratice de a se manifesta – a trăit din anii 1989/1991 și până în prezent o conjunctură politico-istorică dominată de accelerarea evoluțiilor specifice tranziției post-totalitare, instituționalizării de sisteme politico-sociale competitive, pluraliste, îndeosebi în Europa Centrală, și, oarecum, în unele dintre fostele republici sovietice. O asemenea efervescență avea să transpună în realitate dreptul de totdeauna al popoarelor de a trăi în libertate, de a-și fundamenta organizarea politică și socială internă pe legislație și pe alte reglementări, care să recunoască drepturile și libertățile politico-cetățenești indispensabile democrației, pe care să le asocieze cu dreptul de protecție a drepturilor omului, a libertăților fundamentale, atât fără discriminări, încât, pe de o parte, nimeni și sub nicio motivație, să nu beneficieze de drepturi suplimentare – deci de privilegii/favoruri – și, pe de altă parte, nimeni să nu fie grevat de obligații în plus, indiferent de anvergura lor, cât și fără încălcări, chiar pasagere, ale vreunui dintre drepturile recunoscute.

BIBLIOGRAFIE

Brzezinski, Zbigniew, *The Grande Failure. The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century*, New York, Charles Scribner's Son, 1989 (March), IX +278 pp. (ediția a doua, Collier Books, 1990).

Brzezinski, Zbigniew, *Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul al XX-lea* (Traducere din limba engleză de Marius Jucan, Cluj Napoca, Editura „Dacia”, 1993, 276 pp. Text, 254 pp., Apendice/ Tabele + Index 20 pp.).

Brzezinski, Zbigniew, *The Permanent Purge: Politics in Soviet Totalitarianism*, Washington, Harvard University Press, 1956.

Brzezinski, Zbigniew, *Soviet Bloc: Unity and Conflict*, Washington, Harvard University Press, 1967.

Brzezinski, Zbigniew, *Between Two Ages: America's Role in the Technotronic Era*, Washington, Viking Press, 1970.

Brzezinski, Zbigniew, *Europa Centrală și de Est în ciclonul tranziției* (Traducerea, *Studiul introductiv*, notele și comentariile de Paul Dobrescu), București, Editura „Diogene”, 1995.

Dunlop, John B., „Will the Soviet Union Survive Until the Year 2000“?, în *The National Interest*, Number 18 -Winter 1989/1990, pp. 65-75.

Friedrich, Carl J. (Edited by), *Totalitarianism* (With an *Introduction* by Carl Joachim Friedrich, Proceeding of a Conference Held at The American Academy of Arts and Sciences, March 1953, Cambridge-Massachusetts, Harvard University Press, 1954, X + 386 pp.

Friedrich, Carl J. and Zbigniew Brzezinski (Edited by), *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge, Harvard University Press, 1956.

Nica, Constantin, *Sisteme de partide contemporane*, volumul al IV-lea – *Dinamica sistemelor de partide din Federația Rusă, Europa Central-Răsăriteană și China*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2013.

Nica, Constantin, *Opțiunea neoliberală*, București, Editura Institutului de Teorie Socială, 1997.

Schapiro, Leonard Bertram, *The Government and Politics of the Soviet Union*, New Revised Edition, New York, Vintage Books – A Division of Random House, 1978.